

ไตรภูมิพระร่วงกับการเมือง*
TRAIBHUMI PHRA RUANG AND POLITICS

นรพัชร เสารงทอง

Norapat Soathongtong

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ, ประเทศไทย

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Thailand

อุทัย จันทรัตนกานต์

Uthai Chantharattanakarn

มหาวิทยาลัยปทุมธานี, ประเทศไทย

Pathumthani University, Thailand

ธวัชชัย สิงห์สุภา

Thawatchai Singsoopa

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ, ประเทศไทย

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Thailand

วารินทร์ จันทรัตน์

Warin Jantararat

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

อภิญา ฉัตรช่อฟ้า

Apinyar Chatchorfa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: norapat8357@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องไตรภูมิพระร่วงกับการเมือง ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยจากตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงในประเทศไทย (2) เพื่อวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องระหว่างไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองของประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า 1. ความเป็นมาของวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงในประเทศไทย ความเชื่อเรื่องไตรภูมิ นั้น เป็นความเชื่อทางศาสนาที่มีมาอยู่ก่อนแล้วในกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนา และเป็นที่น่าสนใจที่ว่าวรรณกรรมดังกล่าวถูกสร้างขึ้นมาจาก สภาวการณ์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย เป็นเหตุให้วรรณกรรมเล่มนี้มีคุณค่ามาก ทางด้านประวัติศาสตร์และมีจุดมุ่งหมายทั้งทางการเมือง 2. ความเกี่ยวข้องระหว่างไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองของ

*Received 8 May 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 14 July 2025

ประเทศไทย ประกอบด้วย (1) การวางฐานคิดผ่านจักรวาลวิทยา คือ การวางฐานคิดในด้านของโลกและจักรวาล โดยทำการถอดโครงสร้างของจักรวาลออกมาในรูปแบบของแผนผัง แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการวางฐานคิดเรื่องศูนย์กลางของโลก สมมติบรรพตหรือลักษณะของทิพยภาวะที่อยู่เหนือธรรมชาติและคติชนวิทยา (2) ไตรภูมิพระร่วงกับการปกครองไทย คือการแปลงฐานคิดนามธรรมที่ถอดแบบมาจากจักรวาลวิทยามาประยุกต์ใช้ให้เป็นรูปธรรม ได้แก่การเกิดเอกะบุรุษ เทวราชา ระบบชนชั้นและรัฐในอุดมคติ (3) ไตรภูมิกับการบริหารจัดการทรัพยากร จากแผนผังจักรวาลในไตรภูมิซึ่งถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นรูปธรรมขึ้นในการจัดวางผังปราสาทและผังเมือง โดยมีนัยยะแฝงในเรื่องของการจัดการทรัพยากรน้ำและดึงดูดทรัพยากรบุคคล

คำสำคัญ: สมมติบรรพต, ทิพยภาวะ, จักรวาลวิทยา, คติชนวิทยา, ไตรภูมิพระร่วง

Abstract

This research study on Traibhumi Phra Ruang and Politics. The researchers conducted a qualitative study by researching texts and relevant scholarly documents. The objectives are: (1) to examine the origins of the literary work Traibhumi Phra Ruang in Thailand, and (2) to analyze the relationship between Traibhumi Phra Ruang and Thai political thought. The findings are as follows 1. The Origins of Traibhumi Phra Ruang in Thailand. The belief in the Three Realms (Traibhumi) originates from religious cosmology long embraced by Buddhist-majority societies. Notably, this work was created during a politically unstable period in Sukhothai's history, giving it significant historical value and suggesting underlying motives involving political 2. The Relationship between Traibhumi Phra Ruang and Thai Politics. This relationship manifests in three key dimensions: (1) Foundational Thought through Cosmology – The text presents a metaphysical worldview by diagramming the structure of the universe and applying it to conceptualize the world's center, symbolic mountains (mythical Mount Meru), divine power, and folklore ideology. (2) Governance and Political Structure – Abstract cosmological concepts are translated into concrete political structures, including the emergence of charismatic rulers (great man theory), divine kingship, hierarchical stratification, and the ideological state. (3) Resource and Urban Management – The cosmological blueprint in Traibhumi is transformed into practical models of palace and city planning, embedding water management strategies and human resource mobilization.

Keywords: Symbolic Mountains, Divine Power, Cosmology, Folklore Ideology, Traibhumi Phra Ruang

บทนำ

ในการศึกษาแนวคิดทางการเมืองและปรัชญาการเมืองของไทย จะอิงอยู่บนรากฐานของปรัชญาการเมืองของโลกตะวันตก ซึ่งการนำหลักคิดทางปรัชญาจากโลกตะวันตกมาใช้ในซีกโลกตะวันออกโดยมีบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกัน มักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องของความเข้ากันได้ของชุดความคิด โดยเฉพาะปรัชญาการเมืองที่ถูกผลิตขึ้นในโลกตะวันตก จะสามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในโลกตะวันออกที่มีบริบททางการเมืองแตกต่างกันได้หรือไม่ ยังคงเป็นสิ่งที่นักวิชาการให้ความสนใจจนถึงยุคปัจจุบัน ทำให้การศึกษาของกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองของไทยในยุคอดีต จะทำการศึกษาจากเอกสาร บทกวี หรือการใช้วรรณกรรมที่มีการสอดแทรกคติคิดและบรรทัดฐานตามหลักของจารีต เป็นสื่อกลางในการศึกษาของประเทศไทยเรื่อยมา วรรณกรรมในหลายฉบับยังคงได้รับความสำคัญในฐานะของสื่อกลาง ในการส่งถ่ายหลักจารีตและฐานคิดที่สำคัญสำหรับชนชั้นนำทางการเมือง ดังนั้นวรรณกรรมในมุมมองของผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการส่งถ่ายความรู้ จากยุคอดีตไปสู่ยุคปัจจุบัน โดยมีภาษาและทักษะการตีความตามหลักของญาณวิทยาเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราสามารถถอดความองค์ความรู้ในอดีตที่ซ่อนอยู่ในวรรณกรรม มาใช้เป็นแนวทางสำคัญในการศึกษาและทำความเข้าใจบริบททางการเมืองของสังคมในแต่ละยุคสมัย จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อถอดใจความสำคัญที่ซ่อนอยู่ในวรรณกรรมผู้วิจัยพบข้อมูลว่า ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างภาษา (Language) วรรณกรรม(Literature) และการเมือง(Politics) ของมนุษย์คือการอยู่ร่วมกันในสังคม สังคมของมนุษย์ยึดโยงกันด้วยภาษาและการสื่อสาร ถ้าไม่มีภาษาร่วมกันสังคมก็แตกสลาย... กล่าวคือภาษาเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์รับรู้และเข้าใจโลกได้ร่วมกัน มีคนเคยกล่าวไว้ว่า “ในพื้นที่ใดก็ตามที่มีสิ่งมีชีวิตมากกว่าหนึ่งชีวิตขึ้นไปย่อมมีการเมืองเกิดขึ้นเสมอ” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของการเมืองที่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีสังคม แม้กระทั่งในสังคมเล็กๆอย่างครอบครัวก็มีการเมืองเกิดขึ้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2556) ขณะเดียวกัน “การเมือง” ก็คือสิ่งที่ภาษาสร้างขึ้น ถ้าการเมืองเป็นเรื่องของภาษาและความหมายของภาษาก็มิได้หยุดนิ่งหากแต่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย นั่นจึงไม่มีความจริงทางการเมืองที่เป็นสากลเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง อาจกล่าวได้ว่าเราสามารถศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองผ่านการศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของงานวรรณกรรมได้ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2556) ตัวผู้ประพันธ์มีอำนาจในการประดิษฐ์สร้างและนำเสนออุดมการณ์บางอย่างหรือแม้กระทั่งสามารถปกปิดกีดกันอุดมการณ์บางอย่างก็ย่อมได้และตัวผู้อ่านเองก็มีสิทธิ์ในการตีความ ทำความเข้าใจหรือแม้กระทั่งเห็นแย้งต่อสารที่สื่อวรรณกรรมนำเสนอก็ย่อมได้เช่นกัน (อัคร ปัจจักษะภักดี, 2552) วรรณกรรมคือพื้นที่ของการเชื่อมต่อระหว่างวิธีการเขียน การอ่านและความพรัามั่วของความหมายที่มาบรรจบกันในพื้นที่เดียวกัน วรรณกรรมในนัยนี้จึงมิได้เป็นเพียงศิลปะของการเขียนโดยทั่วไปหรือเป็นภาษาเฉพาะแบบหนึ่ง แต่วรรณกรรมในที่นี้คือ “วิถีทางประวัติศาสตร์ของการปรากฏตัวของภาษา การเชื่อมต่อที่เฉพาะเจาะจงระหว่างระบบความหมายของคำในภาษากับระบบของการปรากฏตัวของสรรพสิ่ง” แนวคิดเรื่องไตรภูมิ เป็นระบบแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาสู่พระพุทธศาสนากล่าวถึงระบบภูมิจักรวาลที่แฝงไปด้วยแนวคิด คติความเชื่อต่างๆที่เกิดขึ้นและมีอิทธิพลอยู่มากในดินแดนอุษาคเนย์ ตั้งแต่สมัยรัฐโบราณไม่ว่าจะเป็นรัฐศรีวิชัย ตามพรลิงค์ จามปา ขอม พม่า รามัญและรัฐสยาม วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องนี้เข้ามาอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน มีอิทธิพลทางการเมืองการปกครองรวมถึงประเพณีวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็ชนชั้นสูงถึงสามัญชน (ณรงค์กรณ รอดทรัพย์, 2557) ไตรภูมิหรือไตรโลกหมายถึงสามโลกซึ่งเป็นคติเกี่ยวกับโลกสัณฐานตาม

ความเชื่อในพุทธศาสนา ไตรภูมิประกอบด้วย กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิและไตรภูมิได้กล่าวถึงโลกมนุษย์ นรก และสวรรค์ สำหรับคนไทยได้รับความรู้เรื่องไตรภูมิมาพร้อมๆกับการรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงในประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องระหว่างไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองของประเทศไทย

วิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่องไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารไตรภูมิพระร่วง(ฉบับของกรมศิลปากร) และ ไตรภูมิพระร่วง (ฉบับตรวจสอบชำระใหม่) ซึ่งเผยแพร่โดยหอสมุดแห่งชาติ มาตรวจเทียบเพื่อความถูกต้องของข้อมูล และใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาร่วมทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิดและปรากฏการณ์ทางการเมืองของประเทศไทย

ผลการศึกษา

1. ความเป็นมาของวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงในประเทศไทย

ผู้วิจัยเลือกข้อมูลจากเอกสารไตรภูมิพระร่วง(ฉบับของกรมศิลปากร) และ ไตรภูมิพระร่วง (ฉบับตรวจสอบชำระใหม่) ซึ่งเผยแพร่โดยหอสมุดแห่งชาติ เป็นข้อมูลสำคัญในการวิเคราะห์ หลักจากทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องทำให้สามารถสรุปความเป็นมาได้สองแนวทางคือ แนวทางแรกนั้นเชื่อว่าพระยาสิทธิไทยซึ่งเป็นกษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยเป็นผู้แต่งขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม และแนวทางที่สองพบว่าความเชื่อเรื่องไตรภูมินั้น เป็นความเชื่อทางศาสนาที่มีมาอยู่ก่อนแล้วในกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ต่อมาพระยาสิทธิไทยได้รวบรวมเพื่อสรุปออกมาในรูปแบบของวรรณกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเนื้อหาในไตรภูมิ(ฉบับของกรมศิลปากร) และ ไตรภูมิพระร่วง (ฉบับตรวจสอบชำระใหม่) พบว่า ไตรภูมิกล่าวถึงจักรวาลที่มีโลกซึ่งมนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นหน่วยหนึ่งของอนันตจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดไม่ได้... ในจักรวาลหนึ่งนั้นมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางและมีเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมอยู่โดยรอบเป็นวงแหวนเจ็ดวง ทั้งเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ถูกห้อมล้อมด้วยสีทันดรสมุทรที่แผ่กว้างไปทุกทิศจนครอบจักรวาล รอบนอกของเขาสัตตบริภัณฑ์ในทิศใหญ่ทั้งสี่ทิศเป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ 4 ทวีปและทวีปน้อยอีก 4 ทวีป ซึ่งทวีปใหญ่ทั้ง 4 ได้แก่อุตตรกัฏทวีปที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขพระสุเมรุ บุรพวิเทหะทางทิศตะวันออก ชมพูทวีปทางทิศใต้และอมรโคยานทางทิศตะวันตก ทวีปใหญ่แต่ละทวีปเป็นที่เกิดของมนุษย์ มนุษย์แต่ละทวีปจะมีลักษณะเฉพาะของตน แต่เฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้นที่เป็นดินแดนที่เกิดของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ (พิมพ์ดีด เอี่ยมธรรพจน์, 2556) ความเชื่อเรื่องไตรภูมิกับวิถีชีวิตในพุทธศาสนาของสังคมไทยมีมายาวนาน ไม่น้อยกว่า 660 ปี นับตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระญาณโก (พระมหาธรรมราชาที่ 7) กษัตริย์องค์ที่ 7 แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิภคาหรือไตรภูมิพระร่วง หนังสือฉบับนี้ได้ตกทอดเป็นมรดกความเชื่อทางพุทธศาสนาจวบจนปัจจุบัน ทำให้แนวความคิดและคติความเชื่อเรื่องภูมิจักรวาลที่มีมาก่อนพุทธกาลในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ที่อธิบายถึงเรื่องไตรภูมิ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดบาปบุญคุณโทษ ตามแนวทางปรัชญาในพระพุทธศาสนา... ในคติพุทธศาสนา พระพรหมเป็นชาวสวรรค์ชั้นสูง

ชั้นหนึ่งที่สูงกว่าเทวดาทัวไปเรียกว่า “พรหม” พระพรหมยังอยู่ในกามาวจรภพ มีการวนเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในสวรรค์ที่เรียกว่าชั้นพรหม (พรหมภูมิ) พระพรหมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือพรหมที่มีรูป เรียกว่า “รูปพรหม” มีทั้งหมด 16 ชั้น และพรหมที่ไม่มีรูปเรียกว่า “อรูปพรหม” มีทั้งหมด 4 ชั้น โดยอรูปพรหมจะสูงกว่ารูปพรหม (สมคิด สวยล้ำ, 2553) อรูปพรหมเป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามชั้น 4 เช่น ในอรูปภูมิทั้ง 4 ถึงแม้จะเรียกว่าภูมิ แต่ภูมินี้ไม่ปรากฏว่ามีรูปร่างสัณฐานอย่างหนึ่งอย่างใด...สำหรับอรูปพรหมนี้เป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่นามชั้น 4 เกิดขึ้นติดต่อกันโดยไม่มีระหว่างคั่นนับตั้งแต่ปฏิสนธิมา (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2535)

จากประเด็นในเรื่องของความเป็นมาของไตรภูมิพระร่วง ทำให้ผู้เขียนพบว่าอิทธิพลสำคัญจากคติไตรภูมิคือการวางบรรทัดฐานทางสังคมโดยใช้ความเชื่อเรื่องบาปบุญและการเวียนว้ายตายเกิด รวมไปถึงหลักการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากสงสารวัฏ นอกจากนี้จินตนาการของปราชญ์ในสมัยโบราณที่สร้างสรรค์วรรณกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างจักรวาลวิทยาและคติชนวิทยา เพื่ออธิบายและสนับสนุนความเชื่อเกี่ยวกับอายุของโลก การสร้างโลก ภูมิศาสตร์จักรวาล ตลอดจนการแสดงถึงนัยยะทางการเมืองที่ถูกชุกซ่อนอยู่ในวรรณกรรมฉบับดังกล่าว และเป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมดังกล่าวถูกสร้างขึ้นมาท่ามกลางสภาวะการณ์ที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย จนเป็นเหตุให้วรรณกรรมเล่มนี้มีคุณค่ามากทางด้านประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครอง

2. ความเกี่ยวข้องระหว่างไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองของประเทศไทย

ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นประกอบด้วย (1) การวางฐานคิดผ่านจักรวาลวิทยา (2) ไตรภูมิพระร่วงกับการปกครองไทย (3) ไตรภูมิกับการบริหารจัดการทรัพยากร

2.1 การวางฐานคิดผ่านจักรวาลวิทยา การทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักจักรวาลวิทยาในไตรภูมินั้น มีความเกี่ยวข้องกับการวางฐานคิดเรื่องโลกและดวงดาว โดยปรากฏคำอธิบายเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของโลกและดวงดาว การโคจรทางของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระเบียบและเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนโลกมนุษย์ โดยผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นย่อยในการนำเสนอออกเป็น 5 ประเด็น ดังนี้

2.1.1 ฐานคิดจักรวาลวิทยากับสมมุติบรรพต จากความเชื่อในเรื่องเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของโลก ส่งผลให้ประชาชนมีความเชื่อว่าภูเขาสูงของอาณาจักรมีความศักดิ์สิทธิ์ประดุจกับเขาพระสุเมรุในไตรภูมิ หรือการสร้างเขาพระสุเมรุจำลองในลักษณะของสมมุติบรรพต เพื่อบ่งบอกถึงความสำคัญของสถานที่ที่เป็นดั่งใจกลางของอาณาจักร โดยพบเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้ “การจำลองสมมุติบรรพตตามคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ภูมิจักรวาล และโลกสัณฐานโดยมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของสรรพสิ่ง...อนึ่งยอดเขาพระสุเมรุนี้เป็นที่ตั้งแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หรือเทวโลกอันมีเทวสภาที่มีผู้ปกครองสูงสุดคือ พระอินทร์ สามารถโยงเข้ากับคติของพระนามพระมหากษัตริย์ผู้เป็น “อินทราชา” และเกี่ยวข้องกับพระอิศวรหรือพระคิเว” (ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์และคณะ, 2557) การศึกษาแนวคิดเรื่องไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศทำให้เห็นวิถีคิดของชาวสยามที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากศาสนาเป็นสำคัญ...ความคิดเรื่องไตรภูมิทำให้ชาวสยามประพุดติปฏิบัติดี เพื่อนำไปสู่ภพภูมิที่ดีเมื่อสิ้นอายุขัย จะเห็นได้ว่าสิ่งก่อสร้างทั้งหมดล้วนแสดงความหมายเชิงสัญลักษณ์ หากใช้การแสดงควมสวยงามแต่เพียงประการเดียว (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) ภูเขาจึงเป็นสัญลักษณ์สากลอันเป็นตัวแทนของสิ่งทีเหนือโลกหรือการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับจักรวาลอันไพศาล หรือเป็นการเชื่อมต่อระหว่างรูปกับนาม หรือการเชื่อมระหว่างโลกที่ไม่มีสภาวะกับโลกที่มีสภาวะ หรือการเชื่อมระหว่างฐานคติทางความคิดของผู้คนในชุมชน ส่วนรูปทรงของสมมุติบรรพตจะปรากฏรูปร่างที่สะท้อนความคิดของประชาชนในแต่ละพื้นที่ จนกลายเป็นศูนย์รวม

ความเชื่อในภูมิวัฒนธรรม โดยมีการถ่ายทอดคติจักรวาลและสมมติบรรพตออกมาเป็นแผนผังของศาสนสถาน การสร้างงานสถาปัตยกรรมโดยจำลองเจดีย์เป็นเขาพระสุเมรุหรือสมมติบรรพตอันเป็นศูนย์กลางจักรวาลหรือการประดิษฐานตัวแทนของพระพุทธรูปทรงประทับอยู่ที่ศูนย์กลางจักรวาลหรือประทับในตำแหน่งทิศใต้ของสมมติบรรพต ตามความเชื่อที่ปรากฏในไตรภูมิ

2.1.2 ฐานคติจักรวาลวิทยากับการวางผังเมือง จากประเด็นในเรื่องของฐานคติจักรวาลวิทยากับสมมติบรรพตซึ่งเป็นนามธรรม คนชั้นปกครองได้เปลี่ยนสิ่งที่เป็นนามธรรมไปสู่รูปธรรมด้วยการจัดวางผังเมืองหรือผังปราสาทให้ซ้อนทับกับโครงสร้างของจักรวาลในหลักไตรภูมิ เพื่อสื่อให้ประชาชนเห็นว่าอาณาจักรนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์และเชื่อมโยงกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ จากการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยพบว่า “แนวคิดเรื่องภูเขาที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาลดังกล่าวนั้นถูกถ่ายทอดจากประเทศอินเดียสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ...แนวคิดนี้เป็นแก่นสารทางรูปธรรมและเป็นสิ่งเชื่อมโยงทางจิตวิญญาณระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทำให้คนไทยและคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้สร้างสิ่งที่เป็นตัวแทนของความศรัทธาเช่นการสร้างวัดวาอารามตามภูเขาสูงหรือในภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบได้สร้างสฤปและเจดีย์ โดยการพัฒนารูปแบบทางความคิดที่ว่าภูเขาหรือสิ่งก่อสร้างรูปทรงคล้ายภูเขานั้น แสดงถึงการดำรงไว้ซึ่งหลักคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ ความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) นอกจากนี้รูปทรงของสฤปเจดีย์ได้ถอดความต่อเนื่องจากรูปทรงของภูเขาที่หล่อหลอมความศรัทธาของผู้คนเป็นศูนย์กลางความเชื่อในภูมิวัฒนธรรม ซึ่งทั้งความใหญ่ ความสูง ความมืดที่เกิดจากส่วนเว้าของภูเขาและได้สอดคล้องกับทฤษฎีโลกแห่งแบบ (World of Forms) ของเพลโตซึ่งกล่าวว่าโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกที่ถูกประทับหรือทำสำเนาจากโลกแห่งแบบที่มีความสมบูรณ์และเป็นของจริง มนุษย์จะเข้าสู่โลกแห่งแบบได้ก็ต้องใช้เหตุผล เพื่อเข้าสู่แบบที่ยิ่งใหญ่กว่าแบบทั้งหลายนั้นคือแบบแห่งความดี (Form of Goodness) ซึ่งจะเป็นเหมือนแสงอาทิตย์ที่ทำให้มนุษย์รู้เช่นเห็นแจ้งต่อโลกแห่งแบบทั้งโลก (สมบัติ จันทรวงศ์, 2549) ในมุมมองของผู้วิจัยการกำหนดให้ตัวปราสาทที่มียอดแหลมอันเป็นสัญลักษณ์ของสมมติบรรพตหรือเขาพระสุเมรุ ยังสื่อว่าตัวปราสาทอันเป็นที่พำนักของผู้ปกครองเป็นศูนย์กลางของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วทำการจัดเรียงตำแหน่งของสิ่งปลูกสร้างที่รายล้อมตัวปราสาทหรือศาสนสถาน ให้สอดคล้องกับแผนผังที่ปรากฏในแนวคิดด้านจักรวาลวิทยาดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนำต้องสร้างสิ่งก่อสร้างรอบตัวปราสาทให้คล้ายคลึงกับสถานที่สำคัญตามไตรภูมิ เพื่อประโยชน์ในการสร้างศรัทธาจากประชาชนเสมือนหนึ่งว่าอาณาจักรนี้คือตัวแทนของรัฐในอุดมคติตามฐานคติจักรวาลวิทยาของไตรภูมิ

2.1.3 ฐานคติจักรวาลวิทยากับการเกิด “ทิพภาวะ” การเกิดขึ้นของทิพภาวะมีลักษณะของความเป็นนามธรรมที่ค่อนข้างสูงและยากต่อการอธิบายอย่างเป็นรูปธรรม เพราะทิพภาวะเป็นความคิดที่อยู่เหนือโลกและอยู่เหนือการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ แต่จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าการแปลงทิพภาวะที่เป็นนามธรรมให้อยู่ในรูปของรูปธรรมนั้นสามารถกระทำได้ผ่านกลไกและแนวคิดทางการเมือง โดยเฉพาะการสร้างระบบการเมืองการปกครอง ที่ผู้นำทางการเมืองได้รับการสนับสนุนจากอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นทิพภาวะ จนก่อให้เกิดระบอบการปกครองในยุคแรกที่เรียกว่าเทวราชาเกิดขึ้น พระราชาในบริบทการเมืองไทยในสมัยโบราณจึงมีคุณลักษณะหลายประการที่สอดคล้องกับความเชื่อในเรื่องทิพภาวะ เป็นเหตุให้เกิดการยอมรับในพระราชอำนาจ อันจะนำมาซึ่งความสงบร่มเย็นของอาณาจักร ในส่วนนี้ผู้วิจัยพบข้อมูลสนับสนุนว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน การดำรงอยู่ของสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบทบาททางการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติตามระบบจารีตมานานเช่นที่อธิบายความเชื่อสำคัญว่ากษัตริย์เป็น “เทวราชา” และ “สมมุติเทพ” ตามแนวคิดระบบความเชื่อที่มาจากอินเดียซึ่งราชสำนักสยามได้รับอิทธิพลทางความเชื่อนี้มาจาก

ราชอาณาจักรขอม ภาพสะท้อนที่พระมหากษัตริย์เป็นเทวราชาจากศาสนาพราหมณ์ฮินดูและเป็นพุทธราชาจากพระพุทธศาสนา” (นิพัทธ์พงศ์ พุมมาและคณะ, 2555) งานพระเมรุเป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญซึ่งแสดง “ทิพภาวะ” และความเป็น “สมมติเทพ” ของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ผู้ดำรงสถานภาพเป็นสมมติเทพโดยตรง (วรพร ภู่งศ์พันธุ์, 2552) สำหรับการก่อสร้างพระเมรุนอกจากจะมีหน้าที่หลักคือรองรับการพระราชพิธีที่จะเกิดขึ้นแล้วยังเป็นการจำลองภาพของเขาวงกต ซึ่งในคัมภีร์ของศาสนากล่าวว่าเป็น “ศูนย์กลางของจักรวาล” ดังนั้นหากมองในมุมนี้ระบบการปกครองแบบเทวราชาที่ปรากฏขึ้นในอาณาจักรของประเทศไทยสมัยโบราณ จึงเป็นภาพสะท้อนของแนวความคิดด้านจักรวาลวิทยาที่ส่งผลต่อแนวความคิดทางการเมืองของไทย และผลจากระบบการเมืองการปกครองที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดข้างต้นได้นำมาประยุกต์ใช้กับสิ่งก่อสร้างและศาสนสถานอีกเป็นจำนวนมาก เพื่อป้องกันถึงการดำรงอยู่ของ “ทิพภาวะ” ที่มีอยู่ในไตรภูมิให้ปรากฏขึ้นในโลกของความเป็นจริง

2.1.4 ฐานคิดจักรวาลวิทยากับปรากฏการณ์ธรรมชาติ จากการศึกษาเอกสารผู้วิจัยพบว่า ในสมัยโบราณมีความเชื่อกันว่าใต้โลกที่คนเราอาศัยอยู่นี้มีปลาตัวใหญ่ตัวหนึ่งหนุนอยู่เรียกว่าปลาอานนท์ และยังเชื่อกันว่าการเคลื่อนไหวของปลาอานนท์จะเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์แผ่นดินไหว การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สิ่งแวดล้อมและอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นผู้วิจัยพบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดังนี้ “ในนิเวศตามธรรมชาติเหล่านี้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควบคุมการใช้ทรัพยากรให้อยู่ร่วมกัน โดยมีการกำหนดพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ล่วงล้ำไม่ได้และให้ใช้ทำพิธีกรรมตามประเพณีในฤดูกาลที่เกี่ยวข้องเท่านั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้จะทำหน้าที่ปกป้องรักษาและคุ้มครองมนุษย์ เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีความผูกพันอยู่ร่วมกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นเข้าใจร่วมกันและจดจำรวมทั้งเล่าสืบต่อกันมา” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) บางครั้งเป็นจุดเชื่อมระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม ความคิดกับความจริงหรือบางครั้งเป็นจุดที่สามารถสร้างความศรัทธาของผู้คนในชุมชน ในอาณาจักร ในเมือง ในเชื้อชาติ ในกลุ่มความเชื่อ การเกิดขึ้นของคติปรัมปราในอดีตเกิดจากความจริงที่มองเห็นต่อเนื่องกับความคิดกับจินตนาการ (สมบัติจันทรวงศ์, 2549) ในมุมมองนี้ผู้วิจัยพบว่าความเกี่ยวเนื่องของชุดรูปแบบความคิดของสมมติบรรพตและจักรวาลวิทยาที่ยึดโยงกันมาจากหลายหัวข้อข้างต้น กำลังถูกขยายฐานคิดให้ครอบคลุมองคภาพต่างๆในสังคมที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในบริบททางการเมือง การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยใช้หลักจักรวาลวิทยาในไตรภูมิยังทำให้เกิดฐานะทางสังคมในลักษณะของผู้หยั่งรู้ ซึ่งจะช่วยสร้างการยอมรับจากประชาชนและความชอบธรรมทางการเมืองให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนด้วย

2.1.5 ฐานคิดจักรวาลวิทยากับคติชนวิทยา ในประเด็นที่เกี่ยวกับฐานคิดจักรวาลวิทยากับคติชนวิทยานั้น ผู้วิจัยพบว่าเป็นการผสมผสานทางความคิดที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนที่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือธรรมชาติและบรรพบุรุษ ที่อยู่ในลักษณะของคติชนวิทยา มาปรับใช้กับแนวความคิดทางศาสนาที่อยู่ในรูปแบบของไตรภูมิ ทำให้เกิดรูปแบบในการบริหารงานและเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและการจัดระเบียบทางการเมืองที่มีความซับซ้อนขึ้น โดยเฉพาะการกำหนดโครงสร้างทางการเมืองโดยใช้รูปแบบที่ไม่ใช่กฎหมาย ได้แก่ แนวคิดในเรื่องของบุญและบาปมาเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานและก่อให้เกิดสถานะทางสังคมขึ้นมาใหม่ การประกอบคุณงามความดีกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการยกระดับสถานะทางสังคม ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยพบข้อมูลว่า “หัวหน้าเผ่าพันธุ์รับศาสนาจากอินเดียทั้งพราหมณ์และพุทธเป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครอง จนบ้านเมืองเติบโตเป็นรัฐที่มีชื่อรู้จักทั่วไป เช่นพูนัน, ทวารวดี, ศรีวิชัย, ฯลฯ ด้วยการอ้างกฎแห่งกรรมว่าคนดีผู้มีบุญย่อมมีอำนาจวาสนาเหนือกว่าคนอื่นเพื่อหัวหน้าเผ่าพันธุ์และเครือญาติเข้าถึงความมั่งคั่งและอำนาจ โดยกีดกันคนส่วน

ใหญ่ของชุมชนชาติพันธุ์ออกไปจากความมั่งคั่งและอำนาจนั้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2558) แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วการผสมผสานทางด้านแนวความคิดระหว่างฐานคิดดั้งเดิมในรูปแบบคติชนวิทยากับแนวคิดใหม่ด้านไตรภูมิที่เป็นแนวคิดทางศาสนา ยังคงต้องใช้เวลาในการปรับความคิดเข้าหากัน การต่อต้านทางความคิดหรือการโต้กลับทางความคิดของยังคงมีปรากฏอยู่ในตำนานและในเอกสารทางวรรณกรรมอีกหลายฉบับ ในประเด็นนี้ผู้วิจัยพบข้อมูลสนับสนุนว่า “ไทยถูกหล่อหลอมให้เลื่อมใสศรัทธาศาสนาและเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่ถึงสุวรรณภูมิ...แต่ตามหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีและที่พบร่องรอยในนิทานตำนาน เช่นมหาวงศ์ (พงศาวดารลังกา) ล้วนสอดคล้องกันทั้งของลังกาและของไทยว่าการค้ากับการเมืองชักนำศาสนาจากอินเดียมาจนถึงสุวรรณภูมิในอุษาคเนย์แล้วปะทะกับการต่อต้านของคนพื้นเมืองที่นับถือศาสนาผีอย่างเหนียวแน่นมาก่อน แสดงว่ามีปัญหาระหว่างศาสนาผีกับศาสนาพราหมณ์และพุทธเพื่อช่วงชิงความเชื่อหรือศรัทธาสวามิภักดิ์” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2558) จนกระทั่งความคิดทางการเมืองโดยเฉพาะหลักจักรวาลวิทยาในไตรภูมิและคติชนวิทยา ได้ทำการปรับตัวเข้าหากันจนเกิดสำนึกร่วมที่เป็นที่ยอมรับขึ้น ผู้วิจัยพบข้อมูลสนับสนุนดังนี้ “การสร้างสำนึกที่ยอมรับในระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีความไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งทำให้ง่ายต่อการยอมรับโครงสร้างความเป็นลำดับชั้น การยอมรับว่า “ผู้นำแบบไทย” มีความสำคัญต่อความอยู่รอดและความเจริญของชาติไทยอย่างตั้งมั่น และพุทธศาสนาแบบพุทธปณสีของไทยที่เน้นเรื่องศรัทธานำทางก็เป็นแหล่งที่มาทางศีลธรรมที่ทำให้เราไม่ต้องมีระบบควบคุมตรวจสอบ” (อัคร ปัจจักษะภักดี, 2552) ดังนั้นรูปแบบทางการเมืองของประเทศไทยในอดีตที่มีรากฐานจากคติชนวิทยาหรือการนับถือผีบรรพบุรุษ เมื่อถูกผสมกับแนวคิดในหลักพระพุทธศาสนาบางส่วนผ่านทางไตรภูมิ ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของการกระทำความดีในรูปแบบของบุญและบาป โดยมีผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นกลไกสำคัญในการตรวจสอบและช่วยจัดระเบียบทางการเมือง เพื่ออธิบายถึงโครงสร้างทางการเมืองที่ลดหลั่นกันไปตามการสะสมบุญบารมีของแต่ละบุคคล การยอมรับในเรื่องของการทำบุญ จึงเป็นเสมือนการยอมรับฐานะทางสังคมของแต่ละชนชั้นที่เกิดจากการสั่งสมบุญกันมาหลายภพหลายชาติ รูปแบบทางการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะตัวจึงเริ่มก่อรูปทางความคิดขึ้นมา

2.2 ไตรภูมิพระร่วงกับการปกครองไทย

ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นดังนี้ (1) ไตรภูมิกับการเกิดเอกะบุรุษ (2) ไตรภูมิกับการยุติความขัดแย้งทางสังคม (3) ไตรภูมิกับการสถาปนารัฐในอุดมคติ

2.2.1 ไตรภูมิกับการเกิดเอกะบุรุษ ผู้วิจัยแบ่งประเด็นย่อยในการนำเสนอ ดังนี้

1) **แนวคิดเรื่องพระศรีอาริยมัตตริย์และเอกะบุรุษ** ในความเชื่อของประชาชนชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนานั้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระศรีอาริยมัตตริย์ เป็นเนื้อหาในส่วนที่เป็นพุทธทำนายซึ่งในความหมายนี้เป็นเนื้อหาในส่วนที่เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธศาสดาดำเนินไปเป็นระยะเวลากว่า 5,000 ปีตามพุทธทำนายนั้นจะกล่าวถึงกัลป์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในช่วงกึ่งพุทธกาล บ้านเมืองจะเกิดกัลป์และพระศรีอาริยมัตตริย์จะแบ่งภาคลงมา (พระศรีอาริย์จึงมาบังเกิดหลังพุทธกาลของพระพุทธเจ้าศากยมุนีเนิ่นนานนับด้วยสองชัย...) (เด่นดาว ศิลปานนท์, ม.ป.ป.) เพื่อช่วยเหลือและเป็นที่พึ่งให้แก่ประชาชนจนสามารถผ่านพ้นยุคสมัยไปได้ ชนชั้นนำทางการเมืองในยุคอดีต จึงใช้นัยยะดังกล่าวมาสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ตนเองด้วยการบำเพ็ญบารมีหรือ การสร้างศาสนสถานเพื่อเสริมบารมีและสร้างความชอบธรรมให้เป็นที่ยอมรับจากประชาชน การกระทำดังกล่าวยังคงส่งผลให้เกิดแนวคิดเรื่องของตัวบุคคลหรือเอกะบุรุษจนถึงยุคปัจจุบัน ดังนั้นในปัจจุบันสังคมไทยจึงมักจะยึดถือตัวบุคคลมากกว่าการให้ความสำคัญต่อการสร้างระบบการเมืองหรือกลไกทางการเมืองที่เข้มแข็ง

2) **ไตรภูมิกับเทวราชา** เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างราชาหรือกษัตริย์กับประชาชน ซึ่งมีความสัมพันธ์แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงเวลา ผู้วิจัยได้ทำการแบ่งตัวแปรในการนำเสนอไว้ 2 ประเด็นคือ

- **ภาพลักษณ์ของสมมติเทพ** ภายใต้การปกครองของพระธรรมิกราชคือสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทนั้น จักรพรรดินำพำบ้านเมืองพร้อมทั้งอาณาประชาราษฎร์ในขอบขันตสีมาของพระองค์ให้ประสบกับความสุขความเจริญรุ่งเรือง เพราะพระองค์เปี่ยมด้วยพระราชกฤษฎาภินิหาร บุญญาธิการ และใช้หลักจริยธรรมเป็นแนวทางในการบริหารราชการแผ่นดิน ย่อมทำให้เกิดความชอบธรรมของพระราชอำนาจ ซึ่งพบข้อมูลเพิ่มเติมดังนี้ “เพื่อยังให้เจ้าผู้ครองเมืองในแถบลุ่มน้ำปิงที่เป็นจังหวัดกำแพงเพชรในปัจจุบันนี้ เกิดความเชื่อถือในการที่ตนต้องอยู่ในการปกครองของทางฝ่ายสุโขทัยว่าภายใต้การปกครองของพระธรรมิกราช คือสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทนั้น จักรพรรดินำพำบ้านเมืองพร้อมทั้งอาณาประชาราษฎร์ในขอบขันตสีมาของพระองค์ให้ประสบกับความสุขความเจริญรุ่งเรือง...ด้วยพระราชกฤษฎาภินิหารและบุญญาธิการเสมอเหมือนด้วยองค์สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท เช่นนี้เจ้าผู้ครองเมืองทั้งหลายในแถบนี้จึงควรค่าแก่การที่มาสวามิภักดิ์ต่อพระองค์” (สิทธิารถ ศรีโคตร, 2556) ผู้วิจัยมองว่าการที่ราชาจะเปี่ยมไปด้วยพระราชกฤษฎาภินิหารและบุญญาธิการอันเหนือธรรมดาเป็นผลมาจากกรรมหรือการกระทำ หรือการสร้างบุญสะสมเอาไว้จนก่อให้เกิดพระราชกฤษฎาภินิหารและบุญญาธิการตามระดับของการสั่งสมบุญที่ลดหลั่นกัน ถือเป็นจุดกำเนิดโครงสร้างการเมืองและระบบขุนนางในเวลาต่อมา

- **ภาพลักษณ์ที่ไม่ใช่สมมติเทพ** ในส่วนของภาพลักษณ์ขององค์พระมหากษัตริย์ที่แตกต่างออกไปจากสมมติเทพ เป็นสถานการณ์ที่มักจะเกิดขึ้นในยามวิกฤติที่จะต้องฉายภาพของคุณลักษณะของปฤชนร่วมกับพระราชกฤษฎาภินิหารและบุญญาธิการมาผสมผสานกันในช่วงเวลา โดยผู้วิจัยพบข้อมูลดังนี้ “จากกรณีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่เชี่ยวชาญทางการรบ และอาจจะด้วยเหตุที่ว่าสถานการณ์บ้านเมืองในยุคสมัยนั้นยังไม่มีความสงบสุขจึงจำเป็นต้องตั้งงบประมาณและรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลงไป ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้นได้แสดงออกมาในอีกแง่มุมหนึ่งที่แตกต่างจากสมมติเทพดังเช่นพระมหากษัตริย์ในรัชกาลก่อนๆ (นรพัชร เสาธงทอง, 2559) เช่นพระราชวังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสร้างขึ้นตั้งแต่ปีพ.ศ. 2310 นั้น ปัจจุบันเรียกว่าพระราชวังเดิมมีลักษณะการก่อสร้างที่เรียบง่ายตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ (วัชรา คลายนาท, 2555) ซึ่งหากพิจารณาจากตัวเอกสารในส่วนนี้จะพบว่าการก่อสร้างที่พำนักของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินเองนั้นขัดแย้งกับหลักการของไตรภูมิที่พระราชวังนั้นต้องปลูกสร้างอย่างใหญ่โตเสมือนหนึ่งตัวแทนของเขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของจักรวาล ดังนั้นพระมหากษัตริย์ในยุคสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีภาพลักษณ์ของปัจเจกบุคคล แตกต่างจากแนวคิดเรื่องสมมติเทพที่ใช้กันมาตั้งแต่ครั้งอาณาจักรสุโขทัย ดังนั้นสถานการณ์และบริบทแวดล้อมทางการเมืองจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการแสดงภาพลักษณ์ที่แตกต่างกันทางการเมือง

3) **การเกิดขบวนการผู้มีบุญหรือภุชชานา** ผู้วิจัยพบประเด็นที่เกี่ยวข้องคือ

- **การฟื้นฟูวัฒนธรรมย่อยของชานา** โดยปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเคลื่อนไหวในหมู่ชานาก็คือความเชื่อในเรื่องพระศรีอารีย์ ความเชื่อผู้มีบุญ ผู้มีอำนาจ และผู้แสดงตัวอยู่เหนือธรรมชาติ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือวัฒนธรรมย่อยของชานาถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อต่อต้านวัฒนธรรมใหญ่ โดยการเกิดขึ้นของผู้นำที่มีลักษณะชูใจ (พรเพ็ญ อ้นตระกูล, 2526) เมื่อวัฒนธรรมย่อยซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมในท้องถิ่นถูกกระตุ้นให้แสดงตนอีกครั้ง

จากการถือกำเนิดของผู้นำที่เข้มแข็งร่วมกับผู้นำท้องถิ่นดั้งเดิมที่สูญเสียอำนาจหรือถูกอำนาจจากส่วนกลางลดทอนอำนาจลง ก็จะทำให้เกิดการโต้กลับทางการเมืองในรูปแบบของการก่อความไม่สงบขึ้นมา

- **ความต้องการแยกอำนาจการปกครอง** การเกิดขึ้นของขบวนการผู้มีบุญหรือที่เราเรียกกันว่ากบฏผู้มีบุญ คือผู้นำทางการเมืองที่ลุกขึ้นก่อการต่อต้านอำนาจรัฐ โดยใช้ความเชื่อในเรื่องของพระศรีอาริย์เมตไตรย์และการถือกำเนิดของเอกะบุรุษ มาเป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ร่วมกันของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและสร้างบารมีทางการเมืองในอนาคตต่อไป ทั้งนี้แนวคิดในเรื่องของผู้มีบุญและการเกิดขบวนการผู้มีบุญจะมีความสัมพันธ์กันกับการใช้อำนาจรัฐไม่เป็นธรรม ประชาชนได้รับความยากลำบากในการดำรงชีพ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเห็นว่าเกิดภัยคุกคามตามพุทธทำนายและรอคอยการปรากฏตัวของเอกะบุรุษที่เปี่ยมด้วยบุญบารมี มาช่วยเหลือนำประชาชนให้พ้นความยากลำบาก

2.2.2 ไตรภูมิกับการยุติความขัดแย้งทางสังคม ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยขอท้าวความไปถึงในสมัยของอาณาจักรสุโขทัย ด้วยปัญหาในเรื่องของความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของภายในอาณาจักรเอง ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์จลาจลขึ้นในกรุงสุโขทัย ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระยาสิทธิเทพสุวัตรบรมไตรภูมิพระร่วงให้เป็นรูปธรรมระบอบธรรมราชาที่เปี่ยมไปด้วยอำนาจของบุญและวาสนา การบวชซึ่งเป็นการสะสมบุญจึงมีนัยยะทางการเมืองคือเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง โดยเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การปรามปรามศัตรูทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายในอาณาจักร เป็นการลดทอนความโหดร้ายจากสงครามและยังมีความหมายรวมไปถึงการบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อชำระล้างบาป ในยุคสมัยต่อมาจึงพบเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องอีกหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตอนปลายของอาณาจักรอยุธยาเองก็พบกรณีตัวอย่างโดยผู้วิจัยพบว่า “พระเจ้าบรมโกศธิมมโอรส 2 พระองค์คือเจ้าฟ้าเอกทัศกับเจ้าฟ้าอุทุมพร มีพระราชประสงค์ให้องค์น้องคือเจ้าฟ้าอุทุมพรขึ้นครองราชย์ และได้โปรดเกล้าให้เจ้าฟ้าเอกทัศไปผนวช เมื่อพระองค์สวรรคตเจ้าฟ้าอุทุมพรก็ขึ้นครองราชย์ แต่แล้วเจ้าฟ้าเอกทัศต้องการราชสมบัติก็ลาผนวชออกมา พระเจ้าอุทุมพรทรงเห็นว่าพระเชษฐาอยากครองราชย์ พระองค์ก็ได้ทรงยกราชสมบัติถวายแล้วเสด็จออกผนวชเจ้าฟ้าเอกทัศก็ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2557) ในประเด็นดังกล่าวข้างต้นพบว่า การบวชในสมัยนั้นเป็นหนึ่งในแนวทางที่ใช้ระงับข้อขัดแย้งทางการเมือง แต่ด้วยบริบทแวดล้อมทางการเมืองอีกเช่นกัน เมื่อกองทัพพม่ายกทัพมารุกรานพระเจ้าเอกทัศที่อาจจะไม่ชัดเจนในการศึกสงครามทำให้เจ้าฟ้าอุทุมพรต้องลาผนวชมาว่าราชการ จนกระทั่งเข้าศึกถอยทัพกลับไป พระเจ้าเอกทัศก็ทรงแสดงพระอาการระแวงเกรงว่าเจ้าฟ้าอุทุมพรจะแย่งราชสมบัติ เจ้าฟ้าอุทุมพรก็ทรงผนวชอีกจนได้พระสมญาว่าขุนหลวงหาวัด แสดงให้เห็นว่าการบวชในยุคนั้นคือการแสดงตนว่าเป็นการไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางการเมือง นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งผู้วิจัยได้พบข้อมูลสนับสนุนว่า “เกิดเหตุการณ์สำคัญอันนำมาสู่การเปลี่ยนแผ่นดินจากสมัยกรุงธนบุรีไปสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์...การบริหารบ้านเมืองเกิดความปั่นป่วนเดือดร้อนทั้งฝ่ายข้าราชการและประชาชนทั่วไป พวกก่อการจลาจลเริ่มขึ้นในเมืองอยุธยาและเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบจึงโปรดให้พระยาสุรศักดิ์ซึ่งเดินทางมาราชการที่กรุงธนบุรีในเวลานั้นขึ้นไปปราบปรามพวกกบฏที่อยุธยา แต่พระยาสุรศักดิ์กลับร่วมมือยอมเป็นหัวหน้ากลุ่มกบฏแล้วยกพลเข้าล้อมพระราชวังหลวง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยอมแพ้พร้อมกับทรงขอผนวช” (วิชรา คลายนาท, 2555) จากหลายกรณีศึกษาข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสะสมบุญบารมีหรือการสร้างบุญด้วยการบวชในพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับหลักของไตรภูมินั้น ยังคงได้รับการยอมรับต่อมาในอีกหลายยุคสมัย แม้แต่ในยุคสมัยปัจจุบันยังคงมีการบวชเพื่อขออุทิศบุญให้แก่เจ้ากรรมนายเวรหรือเพื่อเป็นการขอโทษกรรมให้แก่ผู้ที่เราเคยไปสร้างความเดือดร้อนให้ แม้ว่าการสร้างกรรมนั้นเราจะกระทำด้วยความตั้งใจหรือกระทำด้วยความไม่ตั้งใจก็ตาม

2.2.3 ไตรภูมิกับการสถาปนารัฐในอุดมคติ ประกอบไปด้วย

1) มุมมองเรื่องของรัฐในอุดมคติ “โดยความเชื่อเกี่ยวกับโลกยุคพระศรีอริยเมตไตรยเห็นว่านักคิดนักเขียนหรือนักปราชญ์ในอดีตก็ว่ามีการสร้างรัฐสร้างเมืองในอุดมคติคืออัฐมรัฐของเพลโต ยูโทเปียของโทมัส มอร์ สังคมคอมมิวนิสต์ของคาร์ล มาร์กซ ในทางพระพุทธศาสนาโลกของพระศรีอริยเมตไตรยก็คือโลกในอุดมคติของ (พระมหาปริญา วรญาโณ (ทศช่วย), 2553) แนวคิดเรื่องโลกยุคพระศรีอริยเมตไตรยจึงเป็นโลกในอุดมคติของ พุทธศาสนิกชนมาช้านานและที่สำคัญที่สุดก็คือเรื่อง “กฎแห่งกรรม” เพราะทุกคนล้วนมีกรรมเป็นของๆตน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ทุกคนจึงต้องเป็นผู้รับผลของกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้แล้ว รอเพียงวันเวลาและโอกาสเท่านั้นภพภูมิคือสถานที่เวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์มีทั้งดีและร้าย

ในความเชื่อเรื่องโลกพระศรีอริยเมตไตรยเชื่อว่าจริงเพราะเชื่อว่าเมื่อวานนี้มี วันนี้มีและพรุ่งนี้ก็มี เพราะฉะนั้นอนาคตจะต้องมีแน่นอนและในยุคสมัยนั้นจะประเสริฐด้วยการพึ่งพากันอาศัยเมตตาธรรมค้ำจุนโลกโลกของพระศรีอริยเมตไตรยนั้นคือโลกในอุดมคติ” (พระมหาปริญา วรญาโณ (ทศช่วย), 2553) ดังนั้นในมุมมองนี้ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนไทยในเรื่องโลกยุคพระศรีอริยเมตไตรยนั้นเชื่อว่าเป็นโลกในอุดมคติไม่มีความทุกข์ทุกคนอยู่กันเป็นผาสุกทุกคนจะประกอบคุณงามความดีช่วยเหลือกันอย่างเกื้อกูล

2) ไตรภูมิกับโครงสร้างระบบชนชั้น ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการนำเสนอไว้ 2 ประเด็น คือ

- **ชนชั้นปกครองตามหลักไตรภูมิ** ใช้หลักการและแนวคิดในเรื่องของบุญบารมีที่เป็นตัวกำหนดสถานะทางสังคม และใช้สิ่งที่เรียกว่าบุญนั้นมาสร้างความชอบธรรมผ่านวาทกรรมทางการเมืองในยุคสมัยนั้นได้แก่ การเกิดขึ้นของชนชั้นปกครองที่สัมพันธ์กับพระยาจักรพรรดิราช ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่คอยช่วยเหลือแบ่งเบาภาระพระยาจักรพรรดิราชตามคติของไตรภูมิ จนปรากฏชนชั้นนำทางการเมืองที่สั่งสมบุญจากอดีตชาติมาช่วงแบ่งเบาภาระการบริหารบ้านเมืองของราชา ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นรากฐานความคิดเรื่องระบบราชการในปัจจุบัน

- **ชนชั้นใต้ปกครองตามหลักไตรภูมิ** พบว่า เนื้อหาในไตรภูมินั้นได้สร้างโครงสร้างของระบบชนชั้นในสังคมขึ้นมา โดยใช้เรื่องของอำนาจที่มาจากบุญบารมีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น แสดงให้เห็นถึง “ความแตกต่างระหว่างชนชั้น” ได้เป็นอย่างดี เริ่มจากชนชั้นปกครองจะเป็นผู้นำที่มีบารมีติดตัวมาตั้งแต่ถือกำเนิดเช่นการมีรัศมีพวยพุ่งออกมาจากครรรภ์มารดา หรือการเกิดแผ่นดินไหวและเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติเมื่อผู้มีบุญบารมีมาเกิด ในขณะที่ชนชั้นใต้ปกครองนั้นเด็กที่อยู่ในครรรภ์มารดาจะดำเนินไปด้วยความเรียบง่ายเสมือนปลูชนโดยทั่วไป

3) **ไตรภูมิกับปรากฏการณ์การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง** มีแนวคิดจากนักวิชาการหลายท่านที่เห็นว่าจารีกและวรรณกรรมในสมัยโบราณนั้นไม่ได้สร้างขึ้นมาให้ประชาชนในเมืองอ่านโดยตรง แต่สิ่งเหล่านั้นนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อ “พิธีกรรม” อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นประกาศให้ผีสังเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์รู้ถึงบุญบารมีที่ได้กระทำ ฯลฯ โดยมีผู้มีบุญหรือพระสงฆ์ที่นำเนื้อหาสาระสำคัญไปเผยแพร่ต่อให้ประชาชนรับรู้ถึงบุญบารมีจนเกิดการยอมรับ อันเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

2.3 ไตรภูมิกับการบริหารจัดการทรัพยากร พบว่า

2.3.1 **ไตรภูมิกับการจัดการแหล่งน้ำ** จากร่องรอยของเมืองสุโขทัยชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้นำของอาณาจักรสุโขทัยที่ได้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยมีการวางแผนผังอย่างเป็นระบบ เมืองสุโขทัยมีการกล่าวถึงว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของชุมชนเมืองที่มีการวางแผนผังเมืองและมีคูน้ำล้อมรอบเท่าที่เคยพบมาในประเทศไทย โดยผังเมืองสุโขทัยจะมีรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการจัดสร้างกำแพงเมือง ถนน ศาลาสนสถาน สระน้ำและทางน้ำอย่างเป็นระเบียบ (กระทรวงศึกษาธิการ, มปป) เสมือนกับการประยุกต์สระโอโหนดาตที่ปรากฏในไตรภูมิมาใช้ในการกักเก็บ

น้ำ นอกจากนี้ยังสร้างทำนบพระร่วงหรือเขื่อนดินที่ใช้กักเก็บน้ำขนาดใหญ่ โดยสามารถใช้ได้ทั้งในแง่ของการเกษตรและเป็นแหล่งน้ำใช้ในยามศึกสงคราม โดยเฉพาะเมื่อนำแนวคิดในเรื่องของแผนผังในไตรภูมิมาประยุกต์ใช้ เช่นการนำแนวคิดเรื่องสระอโนดาต มาสร้างเป็นสระน้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งน้ำสำรองยามวิกฤติ

2.3.2 ไตรภูมิกับการระดมทรัพยากรบุคคล เนื่องด้วยการจัดระเบียบการเมืองของอาณาจักรอยุธยาซึ่งกำลังเติบโตขึ้นมาในลักษณะของเมืองคู่แข่งของอาณาจักรสุโขทัย โดยอาณาจักรอยุธยาได้ใช้ระเบียบและข้อบังคับทางกฎหมายที่มีความเข้มงวด เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการปกครองและรักษาความสงบสุขภายใน แตกต่างจากอาณาจักรสุโขทัยที่ยึดหลักคติแนวคิดในไตรภูมิที่รวบรวมขึ้นโดยพระยาสิทธิ โดยเน้นการปกครองที่จะสร้างรัฐในอุดมคติ โดยมีฐานคิดที่มาจากศาสนา ซึ่งจุดนี้จัดว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการใช้จิตวิทยาตึงประชาชนให้อพยพย้ายครัวเรือนเพื่อหลบหนีจากอาณาจักรที่เข้มงวด ให้ย้ายครัวเรือนเข้ามาอยู่ในดินแดนของพุทธศาสนาเช่นในอาณาจักรสุโขทัย โดยยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้จะช่วยเพิ่มจำนวนของประชากร โดยจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจากการย้ายถิ่นฐาน จะส่งผลโดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และปกป้องบ้านเมืองในยามเกิดภาวะสงคราม

2.3.3 ไตรภูมิกับการประเมินความเข้มแข็งของอาณาจักร โดยสิ่งก่อสร้างในสมัยโบราณที่แฝงคติของไตรภูมินั้นนอกจากจะมีคุณค่าทางจิตใจต่อประชากรในอาณาจักรแล้ว นโยบายของการสร้างสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่ยังสะท้อนไปถึงการใช้เทคโนโลยีที่สูงกว่าสิ่งก่อสร้างโดยทั่วไป และยังบ่งบอกถึงความสามารถในการควบคุมแรงงานจำนวนมากที่ถูกเกณฑ์มาใช้ในการก่อสร้าง และยังรวมถึงค่าใช้จ่ายในการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการก่อสร้างย่อมจะต้องมากขึ้นตามศักดิ์และฐานะของผู้สร้าง การสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่มีมานานอกจากจะแสดงถึงพระราชอำนาจ ยังมีประเด็นในเรื่องของการแสดงบารมีเพื่อข่มศัตรูทางการเมืองอย่างมีนัยยะ สิ่งก่อสร้างในมุมมองนี้นอกจากจะสะท้อนถึงความเป็นเทวสถานตามหลักการของไตรภูมิแล้ว ผู้สร้างยังแฝงนัยยะทางการเมืองในแง่มนุที่เกี่ยวกับการแสดงถึงศักยภาพของตัวผู้สร้าง ได้แก่ด้านกำลังความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในด้านการระดมวัสดุและทรัพยากร ความสามารถในการระดมไพร่พลที่ถูกเกณฑ์มาเป็นแรงงาน ซึ่งจะกลายเป็นกำลังทหารได้ในยามศึกสงคราม ตลอดจนเป็นการแสดงแสนยานุภาพและบารมีทางการเมืองให้เป็นที่ประจักษ์ สิ่งก่อสร้างที่แฝงไปด้วยนัยยะทางการเมืองจึงกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ใช้ในการชี้วัดถึงความเข้มแข็งของผู้สร้างเอง หากคู่แข่งทางการเมืองประเมินกำลังทางเศรษฐกิจและกำลังไพร่พลแล้วเห็นว่าไม่สามารถสร้างสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่โตทัดเทียมกันได้ ย่อมแสดงถึงขีดความสามารถที่อ่อนด้อยกว่า

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองไทย” โดยมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมืองดังนี้คือ

1. การวางฐานคิดผ่านจักรวาลวิทยา โดยการกล่าวถึงโครงสร้างของจักรวาลที่ถูกถอดแบบและจำลองออกมาในรูปลักษณะของผังเมืองและการจัดเรียงโครงสร้างของเมือง สอดคล้องกับงานวิจัยของ (ธนพล จุลกะเศียน , 2562) ศึกษาเรื่อง “จักรวาลวิทยาในวรรณกรรมประเภทไตรภูมิสู่ศิลปะแบบจัดวางที่มีปฏิสัมพันธ์กับการรับรู้ของมนุษย์” พบว่า เรื่องราวจักรวาลวิทยาในหลักศาสนาต่างๆ มีความเชื่อมโยงกับวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงของไทยตามบริบทแวดล้อม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ภาณุพงศ์ ชงเชื้อ, 2552) ศึกษาเรื่อง “ไตรภูมิในงานศิลปกรรมไทย” พบว่าไตรภูมิก่อถึงฐานโครงสร้างจักรวาลในภาพรวม มากกว่าจะเอ่ยถึงภพภูมิทั้งสามอย่างตรงตัวตามรูปศัพท์ทางพุทธศาสนา

2 ไตรภูมิพระร่วงกับการปกครองไทย มีแนวคิดในเรื่องของราชาปราชญ์และการสร้างรัฐในอุดมคติ ซึ่งตามหลักการของไตรภูมินั้นจะเน้นไปที่การเกิดขึ้นของผู้นำตามลักษณะของเอกะบุรุษ ที่ดำรงไว้ซึ่งจริยธรรมอันดีงาม มีความรอบรู้ สามารถนำพารัฐของตนให้เจริญรุ่งเรืองและในยามเกิดวิกฤตสอดคล้องกับงานวิจัยของ (นวลวรรณ พูนสุพลฉัตร, 2563) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง” พบว่าระบบการปกครองในไตรภูมิจะเน้นที่ระบบการเมืองการปกครองแบบธรรมิกราชาเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างประเทศต่างๆ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (วิจิต ทองประเสริฐ, 2565) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สังสารวัฏในไตรภูมิพระร่วงตามกรอบคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ” พบว่าการที่สอนให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏต่อไปโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นประชาชนต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนในไตรภูมิเพื่อหลุดพ้น ซึ่งถือเป็นการจัดระเบียบสังคม และสอดคล้องกับ (มณรรดา ศิลปบรรเลง, 2561) ศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย: บทบาทและการดำรงอยู่” พบว่าคติความเชื่อเรื่องพระร่วงมีบทบาททั้งในฐานะของตำนานบุคคลและตำนานเมือง มีบทบาททางการเมืองซึ่งช่วยสร้างสถานภาพและความชอบธรรมทางการเมืองและสนับสนุนอำนาจบุคคลในระบบการปกครอง

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยพบว่า ไตรภูมิพระร่วงถูกรวบรวมขึ้นมาในสมัยพระยาสิทธิแห่งอาณาจักรสุโขทัย เนื้อหาในวรรณกรรมดังกล่าวแฝงไว้ด้วยนัยยะทางการเมือง เริ่มตั้งแต่การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองด้วยบุญบารมีที่พิเศษกว่าปุถุชนทั่วไปจนเกิดแนวคิดที่เกี่ยวกับเอกะบุรุษหรือผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยความรู้ความสามารถและจริยธรรมสามารถนำพาประชาชนในอาณาจักรให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ได้ในยามเกิดภัยพิบัติ นอกจากนี้การใช้หลักการทางไตรภูมิ มาเสริมสร้างความเข้มแข็งของอาณาจักรเช่นการจัดระเบียบโครงสร้างการเมืองว่า ชนชั้นนำทางการเมืองนั้นเกิดจากการสร้างบุญบารมีของเอกะบุรุษที่ติดตัวมาตั้งแต่ภพก่อน จึงมีความชอบธรรมในการที่จะปกครองอาณาจักร ชุนนางจะมีอำนาจลดหลั่นกันลงมาตามจำนวนของบุญบารมีที่สะสมไว้ ประชาชนปุถุชนธรรมดาที่ยังไม่มีบุญบารมีจึงจำเป็นต้องแสวงหาบุญเพื่อช่วยเหลือตัวเองให้มีบุญบารมีติดตัวไปในภพหน้า อาณาจักรสุโขทัยตามหลักการของไตรภูมิจึงเป็นเมืองพุทธศาสนาที่ขับเคลื่อนไปด้วยบุญบารมี และใช้หลักจริยธรรมในการควบคุมความประพฤติของทั้งชนชั้นนำและประชาชน ประกอบกับการใช้ประโยชน์จากหลักการของไตรภูมิในการสร้างอาณาจักรเช่นการจัดวางผังของปราสาทราชวังตามหลักจักรวาลวิทยา การจัดวางสิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานที่ถูกจัดวางตามตำแหน่งของหลักการในไตรภูมิ ยิ่งทำให้ภาพของอาณาจักรสุโขทัยนั้นถูกฉายออกมาในลักษณะของรัฐในอุดมคติของพุทธศาสนา แม้ว่าหลักการของไตรภูมิจะถูกรวมว่าเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาก็ตาม แต่โดยเนื้อหาส่วนใหญ่แล้วยังคงเป็นการนำพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อในท้องถิ่นดั้งเดิมในรูปแบบของคติชนวิทยา ทำให้เกิดการผสมผสานทางความคิดจนเกิดรูปแบบทางการเมืองแบบเทวราชาแบบไทย ซึ่งเหมาะสมกับบริบทสังคมไทยและคนไทยจำนวนมากเองก็ยังคงถือคตินี้มาจนถึงยุคปัจจุบัน โดยมีองค์ความรู้ที่ได้รับจากการสังเคราะห์งานวิจัยดังนี้

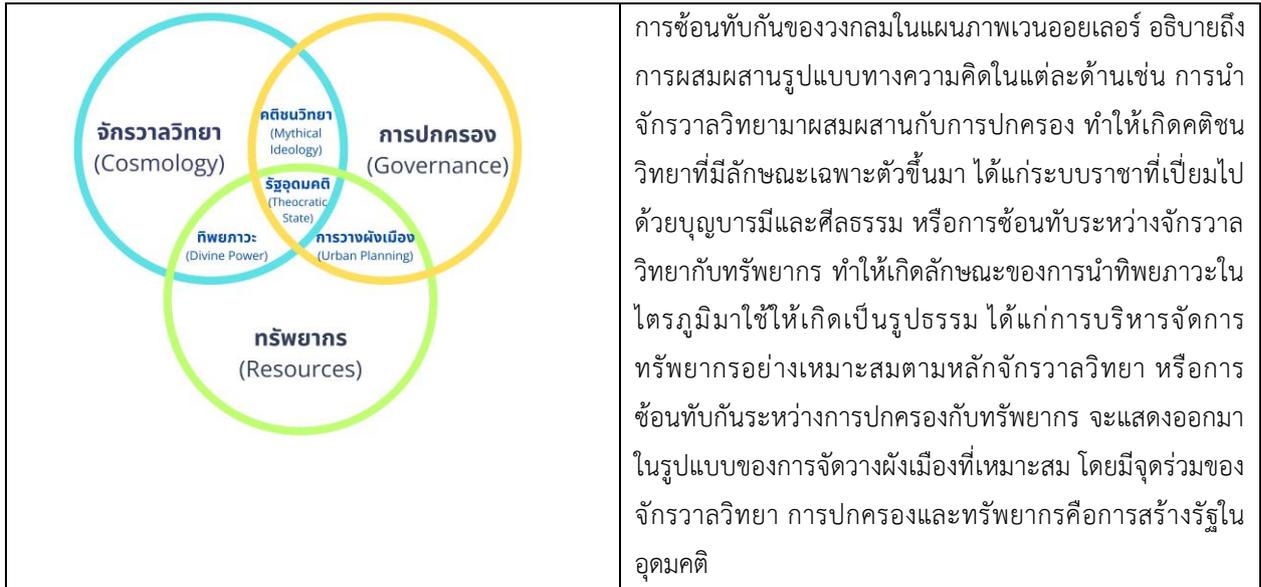
การศึกษาเรื่องไตรภูมิพระร่วงกับการเมือง ผู้วิจัยสรุปองค์ความรู้จากการสังเคราะห์ 3 ประเด็นได้แก่

1. ส่วนของจักรวาลวิทยา คือฐานคิดที่สำคัญของไตรภูมิอันเกี่ยวกับโลก ดวงดาว การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติภายใต้ภพภูมิทั้ง 3 โดยมีการเวียนว่ายตายเกิดไปตามภพต่างๆ ตามการสะสมบุญ ผู้สะสมบุญมากก็จะไป

เกิดในภพภูมิที่สูงลดหลั่นกันลงมา ดังนั้นประชาชนจึงต้องกระทำความดีและสะสมบุญ ถือเป็นการจัดระเบียบ การเมือง โดยใช้หลักศีลธรรม(บุญและบาป) เป็นตัวแปรสำคัญในการควบคุมสังคม

2. ส่วนของการปกครอง คือการเกิดโครงสร้างทางการเมือง ระบบการเมืองที่อิงกับการถือกำเนิดของเอกราช บรูซหรือแนวคิดอารยเมตริย์ที่เปี่ยมไปด้วยบุญบารมี พร้อมด้วยบริวารที่มีบุญบารมีมาช่วยแบ่งเบาภาระในการ บริหารจัดการบ้านเมือง

3. ส่วนของทรัพยากร คือใช้แนวคิดในไตรภูมิบริหารจัดการแรงงานซึ่งเป็นกำลังสำคัญของอาณาจักรทั้งใน ด้านผลิต กำลักรบ แรงงานในการก่อสร้างศาสนสถานสำคัญ รวมไปถึงการจัดการแหล่งน้ำ

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปไตรภูมิพระร่วงกับการเมืองประกอบไปด้วยการผสมผสานแนวคิดระหว่างจักรวาลวิทยา หลักการเมือง การปกครองและการจัดการทรัพยากร ที่ให้เกิดความทับซ้อนกันของแนวคิดทั้งสาม จนก่อรูปของคติชนวิทยา การ จัดผังเมือง ทิพยภาวะและรัฐในอุดมคติ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การศึกษาวรรณกรรม โดยเฉพาะในบริบทของ วรรณกรรมทางการเมืองควรเน้นไปที่การศึกษาในลักษณะของสหวิทยาการ ทั้งในด้านของรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เพื่อบูรณาการทางความคิดและวิเคราะห์แนวคิดทางการเมือง ข้อเสนอแนะเชิง ปฏิบัติการ ควรสนับสนุนให้มีทีมงานวิจัยในลักษณะของสหวิทยาการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเพิ่มและเติมเต็ม ศักยภาพของทีมวิจัยให้สามารถปฏิบัติงานในภาคสนามได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุม ข้อเสนอแนะในการ ทำวิจัยครั้งต่อไป การอธิบายองค์ประกอบของงานวิจัยเรื่องไตรภูมิกับการเมือง ประกอบไปด้วยประเด็นย่อยที่มี รายละเอียดและองค์ความรู้เฉพาะส่วนแตกต่างกันไปในแต่ละหัวข้อ ผู้วิจัยที่สนใจสามารถนำไปวิจัยต่อยอดเพื่อ สร้างองค์ความรู้เฉพาะส่วนที่ลึกซึ้ง เพื่อความง่ายต่อการเข้าใจและนำไปใช้ต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (ม.ป.ป.). พัฒนาการของชาติไทย. กรุงเทพมหานคร : หน่วยการเรียนรู้ที่ 9. หนังสือเรียนสังคมศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 1.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2556). ภาษากับการเมือง/ความเป็นการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์. (2557). คติไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 6(2), 33-46.
- เด่นดาว ศิลปานนท์. (ม.ป.ป.). สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. เรียกใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม จาก <https://www.finearts.go.th/promotion/view/>
- ชนพล จุลกะเศียน. (2562). จักรวาลวิทยาในวรรณกรรมประเภทไตรภูมิสู่ศิลปะแบบจัดวางที่มีปฏิสัมพันธ์กับการรับรู้ของมนุษย์. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นรพัชร เสางทอง. (2559). อิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงที่มีต่อปรากฏการณ์ทางการเมืองของไทย. รายงานรวมบทความวิจัยสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติครั้งที่ 3 ปี 2559 เล่มที่ 2. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยปทุมธานี.
- นวลวรรณ พูนวสุพลฉัตร. (2563). การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วง. วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, 6(2), 71-83.
- นิพัทธ์พงศ์ พุมมา และคณะ. (2555). การโยกย้ายอดีตในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย. วารสารดำรงวิชาการ คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร. 3(พิเศษ), 47-60.
- พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล. (2526). ความเชื่อพระศรีอารีย์และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2557). เจอวิกฤต จิตไม่วิบัติ. กรุงเทพมหานคร.: สำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ.
- พระมหาปริญญา วรญาโณ (ทศช่วย). (2553). ความเชื่อเรื่องโลกยุคพระศรีอริยเมตไตรยของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด. ใน (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2535). ธัมมสังคณีสรุปถนิสสยะ. กรุงเทพมหานคร: สนองการพิมพ์.
- พิมพ์ดี เอี่ยมธูรพจน์. (2556). แนวคิดรูปแบบของไทย ผ่านภูเขาแห่งความศรัทธาตามรอยการวิเคราะห์ของเพลโต, วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย : ศิลปะ-สถาปัตยกรรมพม่า ล้านช้าง ล้านนา, 9, 284-301.
- ภาณุพงศ์ ชงเชื้อ. (2552). ไตรภูมิในงานศิลปกรรมไทย. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 17(27), 75-99.
- มณรรดา ศิลปบรรเลง. (2561). คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสังคมไทย: บทบาทและการดำรงอยู่. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- วัชรรา คลายนาทร. (2555). ตามรอยเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในพื้นที่ฝั่งธนบุรี. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- วิชิต ทองประเสริฐ. (2565). การวิเคราะห์สังสารวัฏในไตรภูมิพระร่วงตามกรอบคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคห. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). การศึกษาสังคมไทยผ่านภูมิวัฒนธรรม. เรียกใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม 2568 จาก <http://lek-prapai.org/watch.php?id=84>
- สมคิด สวยล้ำ. (2553). การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2549). บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- สมบัติจันทรวงศ์. (2549). ทบทวนความรู้ว่าทำไมไม่ต้องศึกษารัฐศาสตร์เชิงวิพากษ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สิทธิธารถ ศรีโคตร. (2556). การประกาศคตินิยมอันตรธานและสถาปนาพระบรมธาตุ ที่เมืองนครชุมของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไท ในพ.ศ. 1900. เรียกใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.damrong-journal.su.ac.th/upload/pdf/53_10.pdf
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2558). มติชนออนไลน์. เรียกใช้เมื่อ 1 กรกฎาคม 2568 จาก <http://m.matichon.co.th/readnews>
- อัคร ปัจจักษะภักติ. (2552). การสลายไทยสำนักผ่านสื่อวรรณกรรมเชิงทดลอง. เชียงใหม่: ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.